

Volksleben erlangten die Bemühungen von Sören Kierkegaard um ein lebendiges Christentum und die vom Theologen Nikolai Grundtvig ausgehende »Innere Mission«, og at det fortrinsvis var »Söhne von Kleinbauern und Häuslern«, der besøgte højskolerne. S. 441 erfarer man, at Berg var i fuld vigør i 1901, og i registret kan man hente den interessante oplysning, at Viggo Hørup var »dän., sozialdem. Politiker«. Disse smagsprøver kan selvfølgelig betragtes som petitesser. Alvorligere er, at fremstillingen af den indre danske udvikling er kaotisk og springende, til tider direkte vildledende, til tider tung af paradisk virkende gentagelser af ligeGYldige detaljer. Den må for store afsnits vedkommende simpelthen være uforståelig for den forudsætningsløse for ikke at sige sagesløse læser. Og professor Kellenbenz må vel være betragtet som expert, da det jo netop skulle være expertisen, der var samleværkets store fortrin? Det er muligt at kontrollere afsnittet om Danmark, men hvordan forholder det sig mon med gennemgangen af Rumænien og Montenegro? Bliver pålideligheden i virkeligheden større ved at dele stoffet ud på flere historikere? Eller er sandheden måske snarere, at risikoen for fejl og udeladelser, for ikke at tale om absurditeter, vokser, fordi det er sværere for en redaktør at kontrollere andre end for en forfatter at korrigere sig selv?

JOHNY LEISNER

HEDWIG WACHENHEIM: Die deutsche Arbeiterbewegung 1844 bis 1914. Köln und Opladen, Westdeutscher Verlag, 1967. 678 s. 49.50 DM.

Allerede før den 1. verdenskrig tilsluttede Hedwig Wachenheim sig det tyske socialdemokrati (SPD) og deltog aktivt i det politiske arbejde. Fra 1928 til 1933 repræsenterede hun partiet i den preussiske landdag. Den foreliggende bog er skrevet dels med denne politiske virksomhed som baggrund, dels i kraft af et omfattende videnskabeligt arbejde, som HW har udført som medarbejder ved det amerikanske projekt »Inter-University Study of Labor Problems in Economic Developments«. I bogen redegøres der i fem hovedafsnit grundigt – til tider rigelig detaljeret – for den tyske arbejderbevægelses udvikling fra væveropstanden i Schlesien 1844 til SPD's skæbnesvangre beslutning om at stemme for bevillingen af krigskreditterne i august 1914. Hertil er føjet en efterskrift om SPD's rolle i Weimarrepublikken, hvor HW personligt oplevede partiets manglende muligheder for at realisere den oprindelige målsætning.

De første kapitler om arbejderbevægelsens oprindelse før og omkring 1848 forekommer at være de svageste og i vid udstrækning baseret på ældre fremstillinger. Til gengæld bringer afsnittene om den egentlige partidannelse i 1860'erne en tiltrængt nyvurdering af Ferdinand Lassalle, denne fascinerende skikkelse, hvis indflydelse rakte langt ud over den korte periode, det var ham beskåret at virke i den tyske arbejderbevægelse. Det er givetvis rigtigt at fremhæve den lassalleanske tradition i årtierne efter 1864 på bekostning af den gængse opfattelse af socialdemokratiet som overvejende marxistisk og revolutionært.

Bogens tyngdepunkt ligger i fremstillingen af perioden fra 1890 til 1914, hvor SPD udviklede sig til at blive det største tyske parti og samtidig det dominerende parti i den internationale arbejderbevægelse, et forhold, der kun sparsomt berøres

i bogen. Det påvises overbevisende, hvorledes forholdene under socialistlovene (1878–1890) havde bragt partiet ind i en revolutionær holdning, som der ikke var reel dækning for hos medlemmer og store dele af partiets ledelse. Det samfundsmæssige skæbnefællesskab, der opstod i arbejderklassen under socialistlovene, bidrog måske mere end noget andet forhold til at markere klassen over for de andre klasser, og det stillede dens enkelte medlemmer over for en udfordring, der krævede personlig stillingtagen og personlige ofre. Der skabtes i denne periode den kerne af klassebevidste arbejdere, som bevirkede, at SPD trods mange interne stridigheder blev en formidabel magt i og over for det tyske statssystem indtil 1914. Det var nok, som det ofte fremhæves i den ældre partilitteratur, en heroisk epoke for mange ledere, der måtte tilbringe lange perioder i fængsel eller eksil, men det var fremfor alt en konstituerende oplevelse for klassen som sådan, en illustration af, at den stod i et tilsyneladende uløseligt modsætningsforhold til det storagrare og kapitalistiske samfund. Periodens karakter understreges af opbygningen af en organisatorisk substruktur, der levede videre efter ophævelsen af socialistlovene, og som i høj grad betingede SPD's præg helt til 1914 af en stat i staten, hvor så at sige alle medlemmernes behov fra vugge til grav kunne tilgodeses.

Perioden frembød derfor også den bedst tænkelige grobund for marxismens indtrængning som partiideologi, men HW's betoning af lassalleanismens fortsatte tilstedeværelse i arbejderbevægelsen gør det lettere for hende at forklare reformismens tilsynkomst umiddelbart efter 1890 og revisionismens hurtige udbredelse efter århundredeskiftet. Partiets problem var, som Kautsky udtrykte det, at det var »eine revolutionäre, aber nicht Revolution machende Partei«. Dette dilemma vedblev at eksistere indtil 1914, selv om fagbevægelsens stigende indflydelse på partiet drev det til reelt at føre en reformistisk politik.

HW har nogle fremragende analyser af de teoretiske debatter i århundredets begyndelse. Hendes styrke her som i andre afsnit er, at hun placerer stridighederne ikke alene i en teoretisk sammenhæng, men også i den konkrete tyske politisk-soziale situation. Især forekommer understregningen af de næsten uløselige problemer, som partiets centrum omkring Bebel og Kautsky havde bragt sig i, overbevisende god. HW er personligt fast forankret i den lassalleansk-bernstainske tradition i SPD, og det giver bogen en konsekvens og indre sammenhæng, der af og til savnes i andre værker, hvor f.eks. analysen af arbejderklassens accept af krigspolitikken ofte virker konstrueret. Hvor denne accept af den radikale, revolutionære fløj betragtes som et forrædderi, ser HW den som resultatet af et behov i arbejderklassen for – efter årtiers isolation – at blive en del af det folkefællesskab, som krigen hævdes at have skabt. Det var efter HW's opfattelse et tryk fra neden, der tvang SPD til at stemme for krigsbevillingerne. Partiet var blevet for stort til at fortsætte en politik, der bragte det i total isolation, men samtidig var det for lille til at erobre den politiske magt: »Auf der Partei lag der Fluch ihrer Grösse«.

Problemet omkring arbejderbevægelsens stilling i og over for det bestående samfund er det gennemgående tema i HW's fremstilling. Derudover rummer bogen en interessant redegørelse for såvel partiets som fagbevægelsens organisatoriske udvikling med en diskussion af de spørgsmål, som Robert Michels i *Zur Soziologie des Parteiwesens* rejste, og som stadig er aktuelle. I kraft af sit per-

sonlige kendskab til en lang række af de ledende skikkelser i arbejderbevægelsen kan HW tegne nogle fremragende personportrætter. Det gælder især karakteristikken af SPD's ubetinget dominerende leder gennem mere end en menneskealder, August Bebel, der, som HW udtrykker det, gjorde partiet til en slags »Heimat« for de fædrelandsløse arbejdere.

En decideret svaghed ved bogen er det, at HW udelukkende behandler den socialdemokratiske del af arbejderbevægelsen og ganske negligerer den i perioder indflydelsesrige katolske og protestantiske arbejderbevægelse. Der er ellers en ganske omfattende nyere forskning inden for dette område at øse af. Bogen er uundgåelig præget af, at HW's opfattelse af arbejderbevægelsens udvikling er skabt i mellemkrigstiden. Selv om mange værker fra de senere år er medtaget i den fyldige bibliografi, viser notehenvisningerne, at det er den ældre litteratur, HW baserer sin fremstilling på og reagerer på. Det er ikke lykkedes hende at indarbejde resultaterne af de sidste årtiers meget omfattende forskning i den tyske arbejderbevægelse. Derved er en lang række af de her formulerede, spændende problemstillinger gået tabt.

Alligevel må bogen anbefales som et eksempel på en partihistorie i ordets bedste forstand. Den indeholder mange gode, engagerede ræsonnementer, som ægger til enighed eller uenighed, men aldrig til ligegyldighed.

NIELS FINN CHRISTIANSEN

JOHN LASLETT: *Labor and the Left: A Study of Socialist and Radical Influences in the American Labor Movement, 1881-1924*. Basic Books. New York, 1970.

John Lasletts bog *Labor and the Left* handler om et emne som er blevet meget diskuteret på begge sider af Atlanten, for det meste med mere varme end viden: socialismen i U.S.A.'s historie. Amerikanske historikere, der ser over havet, indser hvor stærke socialismens virkninger har været og prøver at forklare hvorfor socialismen ikke blev til noget i deres land. Europæiske historikere kan ikke forstå hvordan De Forenede Stater kan have undgået en socialistisk bevægelse. De fleste fortolkninger koncentrerer sig om hvordan de højtstillede ledere bar sig ad indenfor arbejderbevægelsen, den socialistiske bevægelse, og blandt politikere. Meget få undersøger de menige fagforeningsmedlemmer og deres stilling over for socialismen, men dette er præcis hvad John Laslett har gjort i sin bog om den amerikanske arbejderbevægelse.

Spørgsmålet om, hvorfor socialismen fik så ringe en tilslutning blandt amerikanske arbejdere, er blevet besvaret på adskillige måder. Fra en konservativ synsvinkel fortolkede Philip Taft i sin bog, *The A.F. of L. in the time of Gompers*, socialismens svaghed som en konsekvens af socialisternes egen politik, d.v.s. Daniel DeLeons »dual unionism«, der betød at Det socialistiske arbejderparti (SLP) oprettede fagforeninger, der konkurrerede med AFL fagforeninger. DeLeon var en konsekvent marxist, og betragtede alle ikke marxistiske arbejderledere som svindlere (labor fakirs). Fra en mere venstreorienteret synsvinkel anklager historikere som James Weinstein og Phillip Foner Gompers' politik. Gompers var ubøjelig i sin modstand mod socialismen. Nogle af hans taler til